

ANTROPONTOLOJİK AÇIDAN GELECEK

Dr. Betül ÇOTUKSÖKEN

Maltepe Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi Felsefe Bölümü
betulcotuksoken@maltepe.edu.tr

Daha önceki yazılarımızda, özellikle antropoloji bağlamında yazdıklarımızda dile getirdiğimiz gibi insan arada olan bir varlık. İnsan olmak arada olmaktır tezini savunuyoruz.

İnsanın arada oluşunun en iyi ya da yetkin göstergelerinden biri de onun zamanlar arasında oluşudur. Ayrıca asıl can alıcı noktalardan biri de zamanın yalnızca insan dünyasında kendine yer bulması, anlam kazanmasıdır; yaşanır, düşünülür, dile getirilir olmasıdır. Zaman insan dünyasının vazgeçilmezi, her şey zamanda var ve zaman da insanın varoluşunda, onun düşünmesinde ve dilinde kendine yer buluyor. Zaman Aristoteles'ten beri, varlığın, düşünmenin dilin en temel kategorisi. Ayrıca zaman üzerine yaptığı yetkin saptamalarla Augustinus bu bağlamda akla ilk gelen adlardan biri.

Biz insanlar zamanı tüm boyutlarıyla, geçmiş, şimdi ve gelecek boyutlarıyla düşünmede ve dilde var kılarız. Zamanın boyutlanması tümüyle antropontolojik olanımlar. Zamanın geçmiş boyutu bellekle bütünleşir ve dilde/söylemde yansımaları bulur; kendi başına ya da insansal var olanda somutlaşır. Zamanın şimdiki, şu andaki boyutu ise bilinçte yansımaları bulur ve yine dilsel/söylemsel kullanımlarda, kendi başına var olanlarda ve insansal varoluşta yansır ya da yansıtılır. Zamanın gelecek boyutu ise henüz yalnızca insan düşünmesinin bir tür görünümü olan

tasarımlama gücünde ve dilde/söylemde açığa çıkar. Gelecek henüz yalnızca düşünmede ve dilde/söylemde vardır. Bu durumuyla da tümüyle antropontolojiktir. Öyleyse bir bakıma gelecek henüz, varolmanın düz anlamında var değildir; gelecek henüz yoktur. Bu durumuyla da gelecek tam anlamıyla, başka bir deyişle yapısı gereği antropontolojiktir.

Zamanın farklı boyutlarına dildeki eylem adlarıyla yaklaşacak olursak, bu bağlamda neleri saptayabiliriz? Başka bir deyişle, zamanın farklı boyutlarını hangi eylem adları olabildiğince doğru ve aynı zamanda doğrudan yansıtır? "Şimdi ve burada" geçmiş için "anımsamak", şimdi için "yaşamak", gelecek için de "beklemek" eylem adlarını öneriyorum. Gelecek kendinde beklentileri ve bununla birlikte bilinmezleri, belirsizlikleri ve en önemlisi de kaygıları barındıran bir insansal, antropontolojik, antropontik zaman boyutudur. Gelecek beklemek arasındaki bağ, en doğrudan olanıdır. Geleceği beklerken, bu bekleyişimize geçmiş ve şimdi de eşlik eder. Biz insanlar geleceği geçmişteki yaşantılarımızla, deneyimlemelerimizle, deneyimlerimizle, birikimlerimizle bekleriz. Geleceği bekleyişimize burada sıraladıklarımızın her biri, bellek ve bilinç olanca yoğunluğuyla eşlik eder.

Gelecekle olan bağımız insanın önceden görmesiyle de önceden belirlemeye çabalamasıyla, tasarlamasıyla da yakından ilgilidir. İnsanın geleceği planlaması, onun önceden görme ve önceden belirleme istemiyle birlikte gider. İnsan sürekli olarak zamanın üçüncü boyutunu, gelecek boyutunu planlar, tasarımlar, günlük deyimle projelendirir. İnsan, doğası, yapısı gereği bir adım sonrasını düşünmeden edemez. Öyleyse insanın varlık ya da var olan karşısındaki, başka bir deyişle durum ya da durumlar karşısındaki

duruşu salt etki-tepki ilişkisi içinde kendine yer bulmaz. İnsan sürekli olarak öneylem (proaksiyon) içindedir; insan öneyleyendir, proaktif bir varlıktır. Gelecekle birlikte giden öneylem sürekli olarak tasarlamayı, planlamayı, tavır takınmayı, önceden görmeyi beraberinde getirir. Yaşanmış, bir bakıma var olan geçmişle, yaşanmakta olan şimdi ve henüz yaşanmış olmayan, var olmayan gelecek arasındaki gerilim içinde yönelen, yaşayan, eyleyen insan bir bakıma tümüyle beklentilerinden oluşur. İnsan beklentileriyle, tasarılarıyla, planlarıyla geçmişi ve şimdiyi aynı zamanda değerlendirir. Buradaki değerlendirme belirsizlik de söz konusu olduğu için son derece güç bir edimdir.

Belirsizlik gelecekle birlikte ve geleceğin kuruluşuna katkı verecek olan öğelerin sayısı arttıkça, belirsizlik düzeyi de artar. Günümüz dünyasının belki de en önemli özelliklerinden biri, "belirsizlik" kavramıyla çerçeveselenebilir. Çünkü günümüz dünyasının dinamikleri, günümüz dünyasını oluşturan öğeler sayıca hem çoktur hem de onlar arasındaki karşılıklı ya da çapraz ilişkilenecekler, belirsizliğin düzeyini her geçen gün daha çok artırmaktadır. Farklı türden bilgilerin eşliğinde dünyaya yöneldiğimizde, karar verme, değerlendirme etkinliğimiz olabildiğince sofistike bir duruma gelmekte, belki var olan kendinde varoluşuyla o denli belirsiz olmasa bile, düşünen ve dile/söyleme getiren insan kendi açısından belirsizliği temel varlık kategorisi olarak ortaya koymaktadır. Burada çok yönlü düşünme doğrultularının hep birlikte varoluşunun payı olduğunu da bir kez daha anımsayabiliriz.

Belirsizlik gerçekten çağımızın bir özelliği olarak karşımızda durmakta; bir bakıma bilgimiz arttıkça, geleceğe ilişkin belirsizlik de bir o kadar artmaktadır. Çünkü artan bilginin ışığında belli bir var olana, olaya, duruma yönelen ya da yaklaşan insan, var olanı yüzeysel bir biçimde algılama, anlama alışkanlığından giderek vazgeçmekte, ayrıntıya yöneldikçe, var olanın, durumun kendisi sanki elden kaçmakta, belirsizlik en temel varlık kategorisi olarak, antropolojik duruşta yerini almaktadır. Aslında insan bir yandan ayağını sağlam toprağa basmak istemekte, vargücünüyle var olanlar arasındaki ilişkileri belirlilikler üzerinde ve belirlilikler üzerinden kurmaya çalışmakta; karşılaştığı her şeyi, her durumu, belirgin ve belirli kılmak için çabalamaktadır. Çünkü insan ayağının altındaki zeminin kaymasını istememektedir. Önceden görme, önceden tavır takınma, geleceği belirlemenin görünümü olarak insan dünyasında yerini almaktadır.

Var olanı belirleme, var olana egemen olma çabası; belirsizliklerle, belirleme çabası ya da istemi arasındaki gerilimde varlığını sürdüren insan aynı zamanda "kaygılı bir özne" haline gelmektedir. Başka hiçbir varlığa değil, kendi kendine dayanmak isteyen insan bu kaygıyı çok daha derin bir biçimde duyumsamaktadır. Özellikle gelecek kaygısı, insansal kaygının en derin boyutu olarak kendini göstermekte; Nermi Uygur'un deyişiyle, aklımızı bulandırmaktadır: "Gelecekte bizi bekleyen şeyler, kimi az kimi çok, şimdimizi belirliyor. Şimdiki, yaşama-zamanımızda her şeyimiz; gelecekse, bizden sonrakilerin 'şimdi'si'. Böylece şimdimiz: tüm yapıp ettiklerimiz; yapamadıklarımız da kuşkusuz şimdimizde, şimdimiz. Gene de, böyle diye, geleceği gündemden büsbütün çıkarmak yanlış bir tutumdur." Gerçekten de geleceksiz yapamayız, geleceksiz var olamayız; biz, insan olarak, dün-bugün ve yarında varız.

Açık seçik olarak farkına varalım ya da varmayalım, gelecek şimdimizi, geçmişimiz ve şimdimiz de geleceğimizi belirliyor. Özellikle, bizzat kendimizin deneyimlediği şimdimiz geleceğe ilişkin kaygılarımızı artırdığında, henüz var olmayan geleceğin güçlü etkisi, kaygıyı şimdiki zaman boyutuna da taşıyor ve geçmiş farklı bir gözle değerlendirmemize de neden oluyor. Üstelik başlı başına gelecek kaygısı, şimdiki varoluşumuzu doğrudan etkiliyor. İnsanlar genellikle kişi olarak belki kendilerine ilişkin kaygılarını öncelerken, başkalarıyla birlikte yaşamının asıl insanca yaşama olduğunu fark edenler, başkalarına ilişkin olmak üzere de kaygı, hatta gelecek kaygısını duyumsayabiliyorlar.

İçinde bulunduğumuz toplum itibarıyla, şimdiyi de kapsayacak şekilde kendini gösteren gelecek kaygısı özellikle nerelerde yoğunlaşıyor? Çok sayıda olmakla birlikte burada iki kaygı durumundan ya da bağlamından söz etmekle yetineceğim: Sağlık ve eğitim alanındaki şimdiki

zaman kaygısı ve gelecek kaygısı. Bu iki bağlamda, şu anda kendimizle ve başkalarıyla ilgili olarak yaşadıklarımız, sorun olarak keşfettiklerimiz düşünme ufukumuzu genişlettiğimizde, gelecekle bağlantılı olmak üzere de boyutlanıyor; şimdiyle gelecek arasında yaşamakta olduğumuzu daha iyi duyumsuyoruz. Şu anda karşılaştıklarımızı şimdiye ve geleceğe yönelik kaygıyla karşılıyoruz. Buradaki kaygıyı duymamıza neden olan, olup bitenler karşısındaki duruşumuzu belirleyen bilgi değil mi? Bilgimiz arttıkça, duruşumuz bilgiye dayandıkça, kaygı, şimdi ve gelecek kaygısı da daha çok artıyor.

Burada sözü edilen bilgi ne türden bilgi? Şimdiye ve geleceğe ilişkin kaygılanmaları doğuran bilgi her şeyden önce, başlangıç noktası olarak felsefi-etik bilgi, yürüyüş yolu olarak, kılavuzluk eden bilgi türü olarak bilimsel bilgi, eyleme geçmeyi sağlayan yine etik bilgidir diyebiliriz. Burada şöyle bir akıl yürütmeden söz edebiliriz: İnsan dünyasında sorun görmemizi sağlayan felsefi-etik bilgidir ve bu birinci adımı oluşturmaktadır. Bir bakıma gözümüzü açan, görüşümüzü genişleten felsefi-etik bilgidir ve bu, gerekli koşulu oluşturmaktadır. Saptanan sorunlara çare bulmayı sağlayan ise bilimsel bilgidir ve bu da yine gerekli koşulu oluşturmaktadır. Üçüncü adım olarak sorunları çözmemize eşlik edecek olan da yine etik bilgidir ve bu bilgi artık yeterli koşulu oluşturmaktadır.

Burada yaptığımız çözümlemeyi sağlık ve eğitime ilişkin insanca tutumumuzla örneklendirelim: Herhangi bir sağlık sorununu bulgulama, keşfetme iradesini göstermek, başlangıç noktası olarak, felsefi-etik bilginin temel biçimlerinden ya da türlerinden biri olarak insan hakları bilgisini gerektirir. Ancak bu kalkış noktasının ardından çeşitli bilimsel bilgi düzlemleri harekete geçirilir. Örneğin, sağlığa ilişkin bilimsel bilgiler; üçüncü adımda ise söz konusu olan yine uygulamaya ilişkin, uygulamaya eşlik eden etik bilgi ortaya çıkacaktır. Hekimin hastasıyla olan ilişkisi işte bu üç adımdan oluşan, ilk iki adımı gerekli koşulu oluşturan; üçüncü adımı ise yeterli koşulu oluşturan bilgi düzlemleridir. Özellikle hekim bu bağlamda şimdinin ve geleceğin kaygılarını çeşitli düzlemlerdeki ve işlevlerdeki bilgiye dayalı olarak fark edecek ve kaygıların üstesinden olabildiğince başarılı bir biçimde gelecektir.

Eğitim bağlamında da öğretmen-öğrenci birlikte varoluşunda benzer bir çözümleme yapabiliriz. Öğretmenin geçmiş-şimdi-gelecek ekseninde, antropontolojik zamanın bu üç boyutunda kendine yer bulan yapıp etmeleri, başlangıç noktası olarak felsefi-etik bilgiyi, yürüyüş yolu olarak eğitim bilimlerine ilişkin bilgiler toplamını, sonuç alma, kaygıları aşma, geleceği planlama açısından da yine etik bilgiyi gereksinmektedir.

Öyleyse zamanın tüm boyutlarını bilgiyle karşılamak, özellikle de geleceğe ilişkin tüm saptama, çözümleme ve çözme edimlerini bilgi eşliğinde hayata geçirmek, insana asil yakışıdır. Özetle, geleceğimiz de bilgiyle kurmayı her zaman ön planda tutalım.

* Türk Toraks Derneği

** Prof. Dr. Betül Çotuksöken, Maltepe Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.

1. "Antropontoloji" terimi Betül Çotuksöken'in felsefi terminolojiye kattığı bir terimdir.
2. Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, Felsefenin Gör Dediği I: Antropontoloji ya da İnsan Varlıkbilgisi, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2018.
3. "Şimdi ve burada" (hic et nunc) fenomenolojinin vazgeçilmez terimleridir.
4. "Ontik" "varlıksal" anlamına gelir, "antropontik" ise "insan-varlıksal" demektir. Bu terim, yazar tarafından ilk kez bu yazıda kullanılmıştır.
5. "Proje" sözcüğünün kendini geleceğe atmak anlamına gelen projicere (Latince) eylem adıyla doğrudan bağlantılı olduğunu okurlara anımsatabiliriz.
6. Ayrıntılı bilgi için bkz. Takiyettin Mengüşoğlu, İnsan Felsefesi, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2016.
7. Nermi Uygur, Bütün Eserleri II, 2. Cilt, Eşekler, İkindiler, Yetişimler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 3233.